

Հայաստանը հնդեվրոպական քաղաքակրթության օրրանն է

Հայ հնեագիտության վերջին հայտնագործությունները կարող են առիթ տալ, որ մոտ ապագայում Հին աշխարհի պատմությունը վերաշարադրվի:

Հնագույն քաղաքակրթությունների ուսումնասիրությունների ժամանակ հաճախ Հայաստանն անտեսվել է, կարծես, դուրս մնալով համընդհանուր պատմական շրջադարձերից: Հետազոտողների հետաքրքրությունները համարյա միշտ սահմանափակվել են հիմնականում հին Միջագետքի եւ Եգիպտոսի տարածքների ուսումնասիրություններով: Բնականաբար, հնարավոր չէր հին քաղաքակրթությունների կազմավորման գործում ամբողջությամբ բացառել Հայաստանի գործընթացը. բավականին շատ էին ապացույցները: Սակայն, այս կամ այն պատճառով Հայաստանը, համենայն դեպս, դուրս էր մղվել հնարավոր առաջնորդների ցուցակից:

Կան, իհարկե, գիտնականներ, ովքեր կարծիք են հայտնել այն մասին, որ Հայկական լեռնաշխարհի նվաճումները մետալուրգիայի, ճարտարապետության, ռազմական գործում, գինեգործության ասպարեզում ներմուծվել են Ասորեստանում, Պաղեստինում, Եգիպտոսում եւ Հյուսիսային Կովկասում: Օրինակ՝ անգլիացի արեւելագետ եւ հնեագետ Գ. Չայլդի կարծիքով, Հայկական լեռնաշխարհի մշակույթն իր ազդեցիկ հնությամբ եւ արժեքներով կարող է մրցակցել Միջագետքի եւ Նեղոսի հովիտների հնագույն մշակույթների հետ:

Ճշմարտության որոնումների ընթացքում գիտնականները միշտ էլ բախվում են բազում հիմնահարցերի հետ: Այդպիսի հիմնահարցերից են՝ առաջին՝ որտեղ են ծագել կամ ի հայտ եկել հնագույն քաղաքակրթությունների եզակի գիտելիքները. երկրորդ՝ հնագույն քաղաքակրթությունների (Միջագետք, Եգիպտոս, Հնդկաստան, Իրան եւ այլն) տարեգրությունը նախնական փուլում չի արձանագրել գիտությունների եւ արհեստների զարգացում: Այնպիսի տպավորություն է ստեղծվում, կարծես, ,ակնթարթային՝ տեխնիկական հեղափոխություն է տեղի ունեցել: Տեխնիկական առաջընթացը երկարատեւ զարգացում է, որը պետք է արտացոլվի կիրառվող տեխնոլոգիաների եվոլյուցիայի մեջ: Փուլային

զարգացման գործընթացը պետք է արտացոլվի այս կամ այն քաղաքակրթության մշակութային շերտերում: Այս մասին պետք է վկայեն գտածոները, որոնք կարող էին հնագույն հայտնագործությունների հիման վրա հաստատել այդ քաղաքակրթությունների ,հեղինակային իրավունքները: Երբորդ՝ վաղ ժամանակաշրջանում Միջագետքի, Եգիպտոսի եւ այլ երկրների առաջադեմ լինելու մասին վկայող իրերը հաճախ ներկրված են եղել: Այդ են վկայում ճշգրիտ գիտությունների մեթոդների կիրառմամբ (սպեկտրալ, ռադիոկարբոնային եւ այլն) իրականացված լաբորատոր հետազոտությունները: Այնպիսի տպավորություն է ստեղծվում, կարծես, մինչ այժմ հայտնի առաջադեմ քաղաքակրթությունները սնվել են ինչ-որ անհայտ աղբյուրից, որն ապահովել է նրանց մշակութատեխնիկական աճը: Պատմաբաններին միշտ էլ հուզել է այն հարցը, թե որտեղի՞ց են սկիզբ առել այդ զարմանահրաշ գիտելիքները: Հայ հնէաբանների վերջին տվյալները լրացնում են այդ բացթողումը: Արագած լեռան հարավային լանջերին փոխված տարածքում, որը հնուց ի վեր կոչվում է Նավեր, 1975 թ. հայտնաբերվել են մեծ դամբարանադաշտեր (Ներքին նավեր՝ գերեզմանոցի ստորին հատվածը եւ Վերին նավեր՝ գերեզմանոցի վերին հատվածը): Գտածոն անմիջապես հնէաբանների ուշադրությունն է գրավել: Հասկանալի է դարձել նաեւ, թե ինչպես է ծնվել տեղի անվանումը: ,Նավե կամ ,նեֆե շատ հնդեվրոպական լեզուներում ոչ միայն նավ է նշանակում, այլև գերեզման: Ամենայն հավանականությամբ, հնում այդ հասկացությունները կապ են ունեցել ոչ միայն ծովային ճանապարհորդությունների հետ: Այն նաեւ սրբազան իմաստ է ունեցել. նավերով հանգուցյալների հոգիները տեղափոխվել են անդրշիրիմյան կյանք: Այդպիսի նավերի մի ամբողջ նավատորմ աշխարհին ներկայացրեց անհայտության քողով ծածկված այնքան առատ փաստեր, որոնք ապշեցրել են հետազոտողներին: Գերեզմանաթմբերի ժամանակաշրջանը թվագրվում է մ.թ.ա. 3-2 հազ.: Այդ են հաստատել գտածոների ռադիոածխածնային մի շարք հետազոտությունները, որոնք իրականացվել են Գերմանիայի եւ ԱՄՆ լաբորատորիաներում: Այդ տվյալները զարմանալիորեն հաստատում են հին հայ պատմիչների գրավոր վկայությունները, մասնավորապես՝ Մովսես Խորենացու ,Պատմություն հայոցե-ը, որում ասվում է, որ Միջագետքի բռնակալ թագավոր Բելի դեմ Հայկի (հայերի նախահայրը) տարած հաղթանակից հետո Հայկի որդի Արամանյակը իր տոհմով հիմնավորվում է Արագածի հարավային լանջերին, գետից ոչ հեռու:

Հայ մեկ այլ պատմիչ Ղեւոնդ Ալիշանի թվագրության համաձայն, դատեղի է ունեցել մ.թ.ա. 2492 թ.:

Ներքին նավերը բարձրաստիճան հանգուցյալների հուղարկավորման վայրն էր, իսկ Վերինը՝ գեղջուկների: Վերին գերեզմանաբլուրում 7 հազ. ք/կմ տարածք է փորվել, որտեղ հայտնաբերվել է հասարակ մարդկանց 70 գերեզմանաթումբ, Ներքին գերեզմանաբլուրում հայտնաբերվել է ընդամենը 8 իշխանական գերեզմանաթումբ: ,Հավաքած բոլոր նյութերը հաստատում են, որ Հայաստանը հնդեվրոպական քաղաքակրթության նախահայրենիքն է, - պատմում է ՀՀ մշակույթի նախարարությանն առընթեր պատմամշակութային ժառանգության գիտահետազոտական ինստիտուտի տնօրեն, պատմական գիտությունների թեկնածու Հակոբ Միմոնյանը: - Սրանք ամենահին դամբարաններն են, որտեղ արձանագրված են արիական կենսաձեւի, արիական մտածողության մասին տվյալներ: Այստեղ մենք գտնում ենք այն ժամանակների համար եզակի արտադրանքների վկայություններ: Գտածոները մեզ տանում են դեպի քաղաքակրթության զարգացման մի նոր մակարդակի ուսումնասիրման: Գերեզմանաթմբերում հայտնաբերվել են բազմաթիվ ոսկյա զարդեր, զենքեր, պաշտամունք դարձած կենդանիների ոսկորներ, հիանալիորեն պատկերազարդված սեւ եւ կարմրափայլ սափորներ: Դա այն ժամանակաշրջանի հուղարկավորման արարողությունը հատուկ ավանդույթների մի փունջ է: Սակայն շժմեցնող գտածոները այդ գերեզմանաբլուրը առանձնացնում են այդ նույն ժամանակահատվածին վերագրվող մյուս գերեզմանաբլուրներից: Այդ ամենը հիանալի պատկերացում է տալիս հնագույն հայկական քաղաքակրթության դերի եւ նշանակության մասին:

Բոլոր չափանիշներով այդ գերեզմանոցները համապատասխանում են արիական ժողովուրդների կենսաձեւի մասին պատկերացումներին: Հուղարկավորման արարողությունը շատ բարդ էր; ,Այստեղ մենք տեսնում ենք հնդեվրոպական թաղման արարողության բոլոր ավանդույթները. բարձրաստիճան անձանց դիակնիզված աճյուն, հատուկ վարժեցված շների կողմից հոշոտված դիակներ (թագավորի մերձավորների) եւ հասարակ մարդկանց՝ գեղջուկների հուղարկավորություն: Վերջիններիս թաղել են կողքի վրա՝ տղամարդկանց աջ կողքի վրա, իսկ կանանց՝ ձախ, - շարունակում է պատմել Հակոբ Միմոնյանը: - Որպես կանոն, թագավորական յուրաքանչյուր գերեզմանաթմբում հայտնաբերվում է զոհաբերված երկու ձիերի դիակներ: Բայց ամենազարմանալի իրը, որ մենք այստեղ հայտնաբերել ենք, մետաղե սանձերն են, որոնք

քիմիական հետազոտման արդյունքների համաձայն, իրենց կազմությամբ նման են այսօր հայտնի ամենահին մետաղե իրերին, որոնք էլ հայտնաբերվել են Դորակում եւ Ալաջա Ուլուկում (Փոքր Ասիա, մ.թ.ա. 3 հազ. վերջ): Փաստորեն, սա աշխարհում հայտնաբերված երրորդ նմանատիպ գտածոն է, որը թվագրվում է մ.թ.ա. 23-րդ դ.: Թիվ 2 գերեզմանաբլուրում գտնվել է սեւ կարաս, որի վերին մասում պատկերված է կառքի 6 զույգ անիվ: Անիվներն ունեն 4 անվաճաղ: Սա ամենահին կառքերի անիվներին է հատուկ: Մեկ այլ զարմանահրաշ գտածո է կարմրափայլ սափորը, որի վրա պատկերված է ցեղական ձիերի երամակ: Այս մասին պատկերավոր խոսում են նրանց գեղեցիկ կտրած բաշերը եւ հյուսած մագապոչերը: Երամակի այսպիսի հնության պատկեր դեռեւս չի հայտնաբերվել Առաջավոր Արեւելքում: Այս հանգամանքը ծանրակշիռ փաստարկ է հօգուտ այն բանի, որ Հայաստանը եղել է ձիաբուծության հայրենիք: Պատկերը լրացնում են նրբագեղ ոսկե զարդերը, գունավոր ապակուց պատրաստված հուլունքները: Որոշ զարդեր պատրաստված են կվարցից: Դա զարմացնում է, եթե հաշվի առնենք, որ կվարցի հալեցման ջերմաստիճանը 1700 աստիճան պետք է լինի, ըստ Ցելսիուսի: Թե ինչպես են նրանք այդ ջերմաստիճանը ստացել՝ դեռեւս անհայտ է: Այդ որակի ապակի չի հայտնաբերվել հնագույն Արեւելքում մ.թ.ա. 3-րդ հազարամյակի վերջին վերագրվող գտածոներում: Ապակյա հուլունքները գտնվել են նաեւ Շենգավիթ քաղաքում (մ.թ.ա. 4-3-րդ հազ.): Դրանք այդ գտածոներից 1000 տարով ավելի հին են: Ոսկյա զարդերի վրայի նախշերը կրկնում են խեցեգործական զարդերի զարդանկարները: Եվ քանի որ խեցիները, որպես կանոն, տեղական արտադրության են, ապա տրամաբանական կլինի ենթադրել, որ ոսկյա զարդերը նույնպես տեղացի վարպետների ձեռքի գործերն են:

Բազմաթիվ փաստեր կան, որոնք վկայում են, որ Հայաստանն այդ ժամանակաշրջանում ներգրավված էր միջազգային առևտրային կապերի մեջ: Դրա վառ օրինակներից են Միջագետքի ծովային կակղամորթների խեցիները, ազալթումելիթի հուլունքահատիկները (այս քարի հանքավայրերը գտնվում են միայն Կորեայում, Չինաստանում, Ճապոնիայում), երկնագույն դժոխաքարից պատրաստված հուլունքները Միջին Ասիայի Բաղաշխանից բերված, Միջերկրական ծովի արեւելյան ափերից ներկրված իրերը եւ այլն: Այստեղից հետեւում է, որ առևտրային հարաբերություններն արդեն կարգավորվում էին որոշակի իրավական չափանիշներով, օրինակ՝ առևտրի, փոխանակման պայմանագրերով եւ այլն:

Մեկ այլ գտածո, որն իր նշանակությամբ առանձնահատուկ տեղ է գրավում, սուսերն է: Մուսերը ռազմական մասնագիտացված առաջին զենքն է: Այն վերագրվում է մ.թ.ա. 23-րդ դարին: Լուսապատկերային հետազոտությունը ցույց է տվել, որ սուսերը պատրաստված է անագե բրոնզից: Անագի պարունակությունը սուսերում 11-12 տոկոս է: Սա դասական բանաձեւն է: Իգոտոպային հետազոտության տվյալների համաձայն, պղնձի հանքաքարը հայկական ծագման է: Այն հանել են Ալավերդու հանքավայրերից: Անագը բերվել է, հավանաբար Միջին Ասիայից: Հարկ է նշել, որ այս ամենը համընկնում է Շենգավիթից գտնված գտածոների հետ: Այստեղ եւս նկատելի էր արհեստների եւ տեխնոլոգիաների բուռն զարգացում (բրուտագործություն, մետալուրգիա, գինեգործություն): Այս առիթով Փենսիլվանիայի համալսարանի պրոֆեսոր, հնէաբան Միշել Ռոտմանը, որ մասնակցում է Շենգավիթի պեղումներին, հայտարարել է, որ բոլոր փաստերը վկայում են, որ մոտավորապես մ.թ.ա. 3-րդ հազարամյակում հին Հայաստանի մշակույթը տարածվել է ողջ աշխարհում: Շենգավիթն ու Նավերը լրացնում են թերի մնացած այն օղակները, որոնց մենք բախվել ենք Միջագետքի մշակույթը ուսումնասիրելիս, - ասել է Ռոտմանը: Ամերիկացի գիտնականի խոսքը համընկնում է հին Միջագետքի աղբյուրների հետ (պոեմ Գիլգամեշի մասին, մ.թ.ա. 3-րդ հազ. եւ այլն), որոնցում խոսվում է այն մասին, որ Հայաստանից Միջագետք է հասել եւ տարածում գտել գիտության հինգ ճյուղ՝ շինարարությունը, մետալուրգիան, հացի արտադրությունը, այգեգործությունը, գինեգործությունը (տես՝ Արտակ Մովսիսյանի ,Հայաստանը Թ.Ճ.ա. 3-րդ հազարամյակում):

Այս նորահայտ փաստերը հաշվի առնելով, բացառված չէ, որ մոտ ապագայում հարկ կլինի վերաշարադրել Հնագույն աշխարհի պատմությունը: Սակայն ամեն ինչ իր ժամանակին:- PanARMENIAN.Net

Ani Shahnazaryan
**The last
moment**

Perhaps it is nothing but a dream from which she will suddenly awake with a sign of relief. But these first moments of hesitation lasted a very little while and she began to weep with sweet tears. How quickly she can close her heart realizing her disability to stop the time and enjoy the easy flow of her thoughts as she let them wonder. She continued digging her endless mementoes. She made a slight effort to remember her parents but...they left a daughter, a friendless creature, unwillingly brought up by a neighbor...

She didn't even remember her first day at school, but look! She was crying her sorrow away as the fellow pupils treated her with special cruelty. And no friend around her, no creature to exchange ideas, no soul to share opinions...She – lonesome as coyote – was dreaming of being noticed, of being treated as a human...

Memory suggested to be true as if she is leading the same life for the second time. But now a wide experience of life is following her. Now she has a well desired chance to congratulate herself on the gained order of her memories. How entirely she desires to face once again being cleared of the charge of being unhappy as now she is crying of happiness.

Oh, look! Her last day at school...And she is surprisingly well-liked by adults and treated as an equal by those of her own age and all these because she became a charming maiden. Attraction and nothing but attraction was cared for...Ugly and disgusting people remained the same around her...

Here she is excited at the thought of going to theatre – to the only place where she felt at home. It was her engrossing passion. She was head over ears in love with THEATRE! And now she was just looking at actors and dreaming about her appearance on the stage! What stores of bravado and enthusiasm they possessed!

Her first meeting with her future husband in which joy was balanced by pleasure...A sweet smile outlined his lips and with the help of that shamefaced smile she understood that he was that VERY man! The first thing that she noticed about him was his face covered with make up which hid his deeply sunburned face. But the sun had not taken the healthy color of his cheeks. He was an excellent actor, her favorite one, smiling from the stage! From the very first day she saw his point of view: no one wanted a waist of time but of course it required a good deal of thinking over before she changed the course of her life. Then...

“I require and advise you both, if either of you knows of any reason why you may not be lawfully united in marriage, to admit it now! ...so from now on you are called the husband and you are the wife!”

She was rich in happiness now but her worst trouble was indescribable misery of mind and absence of profession! Her education was limited only by graduating from the school N 62...

Look! Then she was graduating from the University, taking her diploma and adding her name on the list of actors! And imagine her reaction: her happiness surpasses all imagination! Here was her first step on the stairs of the big stage! She was shivering and her lips were trembling! A mad woman’s role and countless exclamations, claps and congratulations...a daffodil in a pot from her VERY one...The play was a great success! She was under the close attention of journalists and fans...Though only a veil of fame covered her...She was as usual living in poverty...The money given for the play (which was the greatest amount of sum she had ever got) they spent on going to the ocean (she just doesn’t remember which ocean but it was an impressive one). It was the greatest desire of their life to see an ocean...And their hopes concerning it were approved! Now she has a chance to claim that all her dreams one by one came true! She is the happiest and the most successful human being!

Not for a moment in the middle of the succession of her happy or sorrowful memories has she forgotten him or stop loving him...How romantic! She continues remembering the magic seconds...They were walking holding hands on the runway of the old train...then dancing without music...kissing each other as if it was the last moment of their life...whispering the words which seemed to struggle for coming out of their mouths...the rain was protecting them from the harshness of

the world...the moment was amazingly pleasant and now very much missed...

Their love was something which will seem bullshit to the people who lost their faiths towards the love but which seemed a real fabric of dreams to them! Each time when she looked into his amazing eyes in which the sun was easily replaced by the moon, every time when she saw his lovely smile in which the river of spring was singing and sometimes coming out of its limits, every time when she felt his breath close to her, she was caught by such a strange feeling under the influence of which she was ready to do either the greatest goodness or the greatest harm only if he ordered her...Their love kept them from growing stale. Each time embracing him she was embracing immortality!

Then...“I am with a baby!”...and his happiness was almost more than he could bear.

Though they were crying for piece of bread – as the rest of the actors – while others were gobbling their excellent dishes, she never blamed him for that! As regards him, her words meant everything in the world to him and he was working like a horse day and night (not only by his profession) to provide his family. Though tired he was content to have her around...And she, she was worshipping him as the only God of all! She even saw his wings which always made her feel the relief of protection...

The child was named Katrin as in her childhood each time passing by a shop named like this she was dreaming of a little creature Katrin! Stuff and nonsense but even her - this stupid dream came true while being next to him! Now when he is far away in heaven she has only the soft memory, a part of him in her. Life has become a cross for her which she willingly bears, but in her heart all the time is the desire – it is much more powerful than a desire, it is a longing, a crave, a passionate beg for death which surely should lead her to life everlasting...

She had some fear or hope that she should die...At last every expression on her face was spotless, every movement died away and every wrinkle calmed down. Her worn out soul escaped to heaven...to the theatre with no intervals... to her beloved...